

יהושע אריאלי :

אברהם לינקולן - מיתוס הדמוקרטיה

אברהם לינקולן הוא אחד המעטים בתקופה המודרנית, והיחיד מן האמריקאים, שניתן לו מקום בממלכת הנצח שמעבר לפנתיאון של גאוני האנושות, שהועלה לתחום המיתוס כגיבור (hero). אומה שלמה רואה בו סמל לאחדותה, דמות אידיאלית ודוגמה לדרך חיה, והיא חולקת לו כבוד והערצה בפולחן שהוא מרכז תודעה הלאומית.

מעמדה המיוחד של דמות לינקולן מעורר בעיה היסטורית מעניינת, היא בעית היחס בין המיתוס ובין המציאות ההיסטורית. האם המיתוס של לינקולן הוא פרי צרכים קיבוציים של החברה האמריקאית? האמנם נוצר באופן מלאכותי, וכיצד — או שמא מיוסד הוא על גדולתו ההיסטורית האמיתית של לינקולן האדם?

ההיסטוריון יתקשה למצוא קנה־מידה מוסכם למוד בו את הגדולה ההיסטורית. אם סימן־הפר לגדולה זו הוא שיעור השפעתה של האישיות על תהליכים היסטוריים, הרי ביחס ללינקולן תהיינה הדעות חלוקות. אין הוא יכול לטעון להשפעה רוחנית המעצבת דפוסים של תרבות שלמה כדוגמת מיסדי דתות ומגבשי מסורת רוחנית. פאולוס, קיקרו ותומאס איש־אקווינו. אין בו גם מן הספונטאניות הקדמונית שבמנהיגות ומן הכוח הפלאי לשלוט במצבים היסטוריים ולשנותם, אלו הסגולות האופייניות לגיבורי המעש כגון אלכסנדר, יוליוס קיסר, נפוליאון, ביסמרק ולנין. הסימנים שביקשו קרלייל וניצ'ה לתת בה בגדולה, אותם לא נמצא בלינקולן. אמנם, איש־גורל היה, Man of Destiny, מנהיגה של אומה במשבר החמור ביותר של קיומה. אך במשבר זה היה לינקולן אדם המצוי בתוך המאורעות יותר משהיה איש המעצבם. חלק גדול מן המשמעות ההיסטורית של חייו נובע מחשיבותו העליונה של משבר קיומה של הרפובליקה הפדרלית כמו גם מתסביך־האשמה החוזר ומתגלה בחברה האמריקאית ביחס לאותה דראמה איומה של מלחמת־האזרחים ושיקום הדרום.

הפולחן

אולם אם קשה להגיע למסקנות ברורות ביחס לגדולתו ההיסטורית של לינקולן, הנה הספרות העצומה שנכתבה עליו מעידה כמאה עדים על מעמדו כגיבור לאומי. ספק אם יש בהיסטוריה החדשה אישיות שעליה נכתב הרבה כליכך. בביבליוגרפיה של לינקולן מאת ג'יי מונגן משנת 1945 אנו מונים 4,000 ספרים וקונטרסים, וזרם הפרסומים לא דלל משך ארבע־עשרה השנה שעברו מאז. חברות של חקר וחכמה

וכתבי־עת מיוחדים, כגון „התאגדות אברהם לינקולן“, „רבעון אברהם לינקולן“, „לינקולן הארולד“ ו„לינקולן לור“, עודם טורחים לגלות צדדים חדשים בחייו של אדם זה; חרף העובדה שהביוגרפיות הגדולות שנכתבו מאז ניקולאי וג' היי ועד רנדל, סנדבורג, הלורד צ'ארנווד ובנג'מין תומאס מכילות כל מה שראוי להיאמר בנושא זה. הקפה העצום של הספרות על לינקולן מוכיח על התעניינות שאין לה שיעור מצד כל שכבות החברה האמריקאית ומעיד נאמנה על קיום המיתוס של לינקולן.

עדות נוספת אנו מוצאים בפולקלור שצמח סביב דמותו, ועוד יותר מכן בפולחן שהתקם סביבו תוך זמן קצר אחרי מותו. לפולחן זה מוקדשים: מקום הולדתו, הבקתה בהוג'ויל שבקנטאקי, קברו בספרינגפילד שבאילינוי ו„יד לינקולן“ (Memorial Hall) בווישינגטון. מאות־אלפים עולי־רגל באים למקומות האלה מדי שנה בשנה להתיחד עם זכרו.

באולם־הזכרון במיוחד ניכרים כל סימניו של מקדש, כולל דמותו הענקית של לינקולן החצובה בארד, האור המסתורי המאיר ממעל את פני הגבור, והפכתובת האומרת: „במקדש זה, כמו בלב העם אשר למענו הציל את האיחוד, הושפך זכרו של לינקולן לעד“.

פולחן זה יש לו גם מועדי־זכרון: יום הולדתו, החל ב־12 בפברואר; יום מותו, ה־14 באפריל; יום הזכרון, ה־30 במאי.

הפולחן לא באופן מלאכותי נוצר. במלוא כוחו יצא לאור עולם ממחרת אותו יום ששי של חג־הפסחא, ה־14 באפריל 1865, כאשר נחרדה כל הארץ לשמע הידיעה על רצח לינקולן. האבל ההיסטרי שהציף את הארץ כולה בימים ההם היה בו משום חוויה של קאתארסיס, התפרצות של כאב ומתח שהיו עצורים משך ארבע שנות מלחמה, שמצאו להם פורקן הודפכות בפולחן האבל.

מיתתו של לינקולן חלה באווירה של כמין מחזה־מסתורין דתי. ביום־א', 9 באפריל, יום תחילת הפסחא, נכנע הגנרל לי בראש צבאו לפני מפקדם של צבאות הצפון, הגנרל יוליסס גראנט, בבית־המשפט של אפומאטוקס. המלחמה באה למעשה אל קצה. עם שנדדו החיילים לבתיהם, קצתם לצפון וקצתם לדרום, נשתוותה משמעות חדשה לחג תחייתו של ישוע הנוצרי, תחית האל המת הפכה כמין סמל לתחית העם, אשר משך ארבע שנים נתון היה במלחמת־אחים נוראה והקריב כמיליון מבניו בהרוגים ופצועים.

בלב רבים הדהדו הדברים שהשמיע לינקולן כחודש ימים לפני כן, בנאום בחירתו השניה לנשיאות:

„מבלי שאת טינה כלפי שום אדם, ברוח של חסד לכל; תקיפים בצדק כפי שהאלוהים נותן לנו לראות את הצדק, הבה נוסיף לחתור להשלים את המלאכה שבה אנו עומדים; לחבוש את פצעי האומה... לעשות כל מה שעשוי לכונן ולטפח שלום צודק ובן־קיים בתוכנו ובינינו לכל האומות...“

ב־11 באפריל, יומיים אחרי הכניעה, הביא לינקולן לפני הציבור הרחב את התכנית

לשיקום האיחוד ופנה אל מצפוננו של הצפון בקריאה להשתית את האיחוד החדש על יסוד של רצון טוב ושוויון לכל אזורי הארץ. האווירה היתה אווירה של אביב, של הפשרת לבבות ואותה קלות מסחררת הבאה עם פריקתו הפתאומית של עול־אימים. והנה בא יום ששי של חג־הפסחא, יום צליבת המשיח, ולינקולן נרצח בידי השחקן בות שביקש לנקום את נקמת הדרום.

הארץ נתקפה בהלה ופחד ועם זאת זעם־נקמות ושנאה. בתוך מבוכה זו התנשאה פתאום דמותו של לינקולן, המנהיג הנרצח. בעצם הימים שבהם היתה גופתו של לינקולן מוצגת בבית הלבן החלה להתגבש דמות הגיבור, החלה האפופיאורה של לינקולן.

גילוי ראשון להתפתחות זו היה מסע רכבת־ההלוויה שהחזירה את הנשיא הנרצח לספרינגפילד, בירת אילינוי, למען ייקבר בארצו הוא, על אדמת המערב. עם שעברה הרכבת מעיר לעיר, משך 14 יום ו־14 לילה, גברה ההתרגשות והלכה: 7 מיליונים מבני ארצו חיכו לו לאורך הפסים ולאורך רחובות הישובים שבהם הוצג הארון, מיליון איש עברו על פני הארון.

טעה אַמרסון כשהעיר שלולא הדפוס והעתונות היה לינקולן נעשה מיתוס תוך זמן קצר. העתונות והטלגרף, שליוו ותיארו את הלוויה המזורזה הזו, אשר יום־יום העלו את זכרו, את פרשת חייו, את פעולותיו ואמרותיו, הם שסייעו ליצור חוויה אחידה לציבור כולו וחרתו בלבו את דמות הגיבור: לינקולן חוטב העצים, „איב הישר“ של המערב, לינקולן המשחרר, „אבא־לינקולן“ של מיליוני חיילים וכושים, המנצח וגואל האומה, כל אלה התמזגו עתה עם דמותו של לינקולן המארטיר, שנשלח להציל את עמו ולמענו הקריב את חייו.

רבים היו נושאי הפולחן, רוקמיו וממשיכיו. בראש וראשונה ותיקי־המלחמה, חיילי צבא־האיחוד, משפחותיהם, בניהם וצאצאיהם. ואתם — בני המערב, בני המערב התיכון והמתנחלים בערבה הגדולה, חלוצי־הספר ובניהם שראו בלינקולן את אחיהם הגדול, אבי ההתנחלות החפשית • וגואל אדמת־החירות מחרפת העבדות. ועל הכל טרחה המפלגה הרפובליקאית, מפלגתו של לינקולן, לנצור את זכרו, לזהותו עם עצמה ולהתחזק מתוך העלאת דמותו לדרגת גיבורו של העם האמריקאי. יום־הזכרון, שהונהג בפעם הראשונה ב־1868, הפך יום זכרון לחללי המלחמה ולרצח לינקולן כאחד, בעוד קיומו של האיחוד קושר את הכל אל דגלה של המולדת.

ה מסורת

בד־בבד עם פולחן לינקולן התגבשה המסורת העממית שהוא עומד במרכזה. מסורת זו התבססה מעיקרה על זכרונותיהם של רבבות שהכירוהו ופגשו בו וליוו את

* הכוונה ל־ Homestead Act של 1862, שהעמיד אדמה חינם למתנחלים במערב ארה״ב.

אי־הספר והחלוץ מן המערב הפרוע בדרך עלייתו האטית עד לדרגת נשיא המדינה והמנהיג המלחמתי.

ישוב מסורת זו צמחה צמיחה אורגנית עוד בחייו של לינקולן. כי האגדה של לינקולן כמנהיג מקומי, כובש־לבבות ועם זאת מוזר ומשונה משכניו ואנשי סביבתו, זו השתרשה עוד בתחילת עלייתו. האגדות על לינקולן החלו ללוותו בניו־סאלם, בכל ריבוי העיסוקים המאפיינים את שנות־העשרים של לינקולן, עם שנעשה מנהיגו של ישוב זעיר זה וציר בבית־המחוקקים של אילינוי. בשנים אלו, שנות ה־40 של המאה ה־19, כמנהיג המפלגה הוויגית של אילינוי וכעורך־דין התר וסובב בארץ, כבר הולך שמו לפניו, לא כפוליטיקאי כשרוני ומבריק גם לא כפרקליט מצליח כי אם כאדם מיוחד־במינו, קרוב לבני־ארצו ומרוחק מהם, הרוכש לו את אמונם ואהבתם של הבריות בעצם אישיותו, באורח דיבורו ובגישתו אל האדם.

מסורת מעין זו, לא כל המסיבות יפות להתפתחותה. זקוקה היא לקרקע של ראשית חדשה, תנאים של פשטות, יחסי שכנות בין ישובים קטנים וקירבת־לבבות בין אנשים הסמוכים זה לזה בארחות חייהם ובמטרות חייהם. דם־התמצית של הפולקלור הוא היסוד האישי של זכרונות ומסורות. הוא נוצר מתוך התרשמות ישרה. הוא נמסר מפה לפה בשיחות־שכנים, שעה שהשיחה והפגישה החברתית ממלאות תפקיד מרכזי בחיים הקשוחים והמונוטוניים של ישוב־הספר. ואכן, אלה היו תנאי הישוב המערבי בו עשה לינקולן 50 משנות חייו. כאן צמחו אגדות על גיבורי המערב, הלוחמים באינדיאנים, כובשי השממה. כאן גם קם אוצר של חכמת־עם, שירים, פתגמים וניב־לשון חדשים.

אך על־מנת שתנציח המסורת העממית את האדם, חייב הוא להיות אחד מבני העם — דומה אליהם ושונה מהם בעת־ובעונה־אחת, קרוב ומוכן ללבם ועם זאת בולט ביחודו עד כדי להיחרט בזכרון.

לינקולן אהב את שיחת־הרעים, את הסיפור, האנקדוטה, הוויכוח. הוא הצטיין בכל אלה והתפרסם בראשונה בכשרון הזה לאמירה הקולעת והמחוכמת, בהומור הנוגה שלו וביכולתו להבהיר בעיה במשל הלקוח מחיי יומיום. גישה זו של שיחת־רעים, של יחס ידידות ופשטות כלפי הכל, לא נסתלקה ממנו גם בהיותו נשיא. הבית הלבן היה פתוח לרווחה לכל דורש. בתחילה אפילו סירב להגביל את שעות הקבלה לקהל. גם לאחר־מכן, על אף המעמסה של אחריות לאומית נוראה, נפגש והתכתב עם המוני־המונים של פשוטי־עם. המסורת העממית, שתחילה היתה מצומצמת בתחומי המערב בלבד, היפתה ככה שרשים בכל שדרות העם האמריקאי.

עוד ב־1865 כתב אמרסון: „הרי הוא מחבר אמרות־חן אין ספור... אשר בהתקבלן על לבות מיליוני בני־אדם הוכיחו שאין הן אמרות סתם אלא גם ביטוי לחכמת השעה. בטוח אני כי אילו משל בתקופה שעדיין לא ידעה את הדפוס כי או תוך זמן קצר היה הופך דמות מיתולוגית כאיזופוס או כאחד משבעת החכמים.”

אולם מסורת זו, שנונה מדבריו של לינקולן ומזכרונות של פגישה אתו, התמזגה והתעטפה באותו אוצר בלום של אגדה שלמעלה מן הזמן, זה שמתוכו נרקם מיתוס

של עם — אמונות תפלות, רומנצה וסיפורי הרפתקה. קרל סנדבורג, הביוגרף הגדול של לינקולן, מצא למשל שבמאה הכ' עדיין מספרים בני העם על רכבת ההלוויה העושה את דרכה בלילות חג־הפסחא, כשמאחריה צועדים דומם חיילי האיחוד. מדי שנה, ב־14 באפריל, מוסיפים שעונים לעמוד פתאום מלכת ומראות מוסיפות להישבר. העם לא אמר די במוצאו הצנוע של לינקולן, ועל מקום אביו, תומאס לינקולן העני הבור שהלך מדחי אל דחי כל ימיו, ביקש למצוא לגיבורו אבות בעלי שם ומעמד.

גם הרומנצה לא פסחה עליו. סיפור האהבה עם אן רותלג' מקורו ברומנצה. העם ביקש לתרץ את עצבותו המזורה של גיבורו באהבה טהורה בינו לבין עלמה צעירה בנירסאלם, שמתה בצעירותה, ועל פי המסורת — משברון־לב. סיפור זה השתרש כל־כך בלב מיליונים עד שבמסגרת פולחנו של לינקולן קמו והעבירו את גופתה מבית־הקברות הנשכח אל פיטרבורג.

בכתובת החרוטה על מצבת קברה אנו קוראים:

מתוכי, לא־ראויה ולא־נודעת,

תרטיט נגינה בת־אלמוות;

„בלי שאת טינה כלפי שום איש, ברוח חסד לכל“.

הנני אן רותלג', הנמה תחת עשבים אלה

אהובה על אברהם לינקולן,

מאורשה אליו, לא בזיווג

כי אם בפרידה.

פרחי לעד, רפובליקה, מאפר חיקי.

אב־טיפוס

אולם גם אם התגבשה דמותו של לינקולן בלב העם כמו בהסחה־הדעת, הרי הספרות על לינקולן היא שעיצבה דמות זו בתודעה הלאומית ויצרה את הרציונליזציה של הפולחן.

מהם אפוא קוויה־אופי של דמות זו, כפי שהיא מצטיירת באותה ספרות? בזכות מה נראה לינקולן אב־טיפוס של העם האמריקאי והדמוקרטיה שלו?

תמונת לינקולן היא תמונה מורכבת ומזמן לזמן נשתנה הדגש אשר הושם בה. היו שהדגישו בחיי לינקולן את יסוד ההצלחה, את עלייתו המפתיעה מעוני ופרימיטיביות לדרגת נשיאה ומנהיגה של אומה גדולה. הריהו אב־טיפוס של האדם העולה בכוחות עצמו. ספר אחד, שזכה ל־35 מהדורות, היה קרוי „הנער החלוץ ואיך נעשה נשיא“. לינקולן הוצג כדוגמה להזדמנות הניתנת על־ידי הדמוקרטיה לכשרון, לברירה הטבעית של הטובים והמכושרים בחברה החפשית של אמריקה.

זהו הפירוש הפרוטסטנטי של הדמוקרטיה האמריקאית במאה הי"ט. מוטיב זה חוזר גם בספרות שמגמתה להעמיק את הרגשת הנאמנות הלאומית ואהבת־המולדת

בלב הדור הצעיר. אולם הדגש בספרות זו הוא בראש־ראשונה בעצם פולחן לינקולן. הוא נראה כאן ככליל־השלמות האנושית ועם זאת כאספקלריה טהורה לרוח האמריקאית. בעצם תכונותיו ומהותו הרוחנית, לא פחות מאשר במהלך חייו, פעלו ודעותיו, הוא מוצג כסמל האחדות הלאומית.

החל מסוף המאה הי"ט ניפרת בספרות האמריקאית מגמה נוספת המדגישה את חוסר־הפניות של לינקולן ואת אהבתו השווה לכל אזורי הארץ. במלחמת־האזרחים מתואר הוא לא כמנהיג הצפון נגד הדרום אלא כמי ששוקד על מאמץ עליון להציל את האיחוד למען העם כולו.

המאה הכ' הדגישה יותר ויותר את הבשורה שנשא לינקולן לדמוקרטיה האמריקאית. לפי גירסה זו לינקולן הוא שנתן בלאומיות הפדרלית תוכן אוניברסליסטי מובהק וביקש להצדיק את עליונות הממשל הפדרלי בתפקיד המוטל עליו להגשים את האידיאל של הדמוקרטיה וחירות האדם.

סופרים והוגי־דעות של הדמוקרטיה הפרוגרסיבית בתקופה שלפני מלחמת־העולם הראשונה ועמם אנשי וילסון חזרו אל דמותו של לינקולן וזיהו את חזונו על דמוקרטיה חברתית פרוגרסיבית עם חזונו של לינקולן. טיפוסיים לתפיסה זו הם דבריו של ג'ון דרינקוואטר, סופר אנגלי שחיבר את המחזה הפופולרי „אברהם לינקולן“. בקונטרס שכתב לאחר מלחמת־העולם הראשונה („לינקולן משחרר העולם“) מתואר לינקולן כשליט הדמוקרטי המגלם באישיותו לא־פחות מאשר בפעלו ובחזונו את האידיאלים של הדימוקרטיה. הוא נביאה של „דת האנושות“ ואב־הטיפוס של האדם החדש.

מעמדו של לינקולן כגיבור העם האמריקאי מושתת אמנם על התפקיד שמילא במלחמת־האזרחים, אולם כוחו לייצג את אמריקה נובע מדמותו כבן־העם. כל שאר האספקטים מצטרפים יחד במשמעות הזאת, וכבן העם הפשוט נתקבל לינקולן בין גיבורי האנושות כנציגה של אמריקה.

חייו ורוחו של לינקולן עוצבו על־ידי חיי הספר בגילוייהם הקשים והאכזריים ביותר. לדברי לינקולן עצמו היו נעוריו „קורותיהם הקצרות והפשוטות של העניים“. עלייתו כמשפטן־פוליטיקאי אף היא טיפוסית למנהיגות דמוקרטית. בצדק אומר ההיסטוריון מוריסון כי אברהם לינקולן נבדל ממאות פרקליטים־עסקנים רק בקנאותו ליושר ולהגינות ובנטייתו להתבוננות מופשטת. כשנבחר ב־1860 נציג המפלגה הרפובליקאית היה הדבר בבחינת נצחון לדמוקרטיה המערבית ופלישתו של ההמון הפשוט לניהול המדינה. בצדק מדגיש הופשטאטר, במאמרו „לינקולן — מיתוס האדם העולה בכוחות עצמו“, את התפקיד התעמולתי העצום שהיה לצד זה בחייו של לינקולן בקריירה שלו. ואם גם אין לקבל את סברתו של הופשטאטר שלינקולן סיגל לעצמו בכוונה הליכות נשיאות שתתאמנה לדמות זו של איש־העם, אין ספק שהפשטות אשר הפגין היתה מודעת. הוא ראה עצמו כאיש־העם ובכל מאודו ביקש לשמור על הקירבה הזאת ועל המגע הישר עם המוני האזרחים בראותו עצמו בחינת נציג בלבד.

במידה מסוימת פירש לינקולן את משמעות הדמוקרטיה על פי תולדות חייו שלו. נאורו אל הגדרו ה־166 של אהאיו מנסח תפיסה זו בבהירות:

„הריני עד חי לכך שפל אחד מילדינו יכול לקוות להגיע הנה כמו שהגיע הנה בנו של אבי. למען יהיה לכל אחד מאתנו, מכוח המימשל החפשי הזה... כר פתוח וסיכוי הוגן לתושייתו, יומתו ותבונתו; למען תהיינה לכולכם זכויות שוות במרוץ החיים, על כל שאיפותיו האנושיות הרצויות, לשם כך צריך המאבק להימשך, לבל תאבדנה לנו זכויות־הבכורה שלנו“.

הנוסח

אולם דרך חייו של לינקולן היא רק צד אחד בדמותו כאיש־העם. סגולתו ליצג את העם היתה טמונה בראש־וראשונה במבנהו הנפשי, באפיו ובגישתו לחיים, לחברה ולאדם. בו כמו הצטרפו יחד כל התכונות והסגולות החיוביות של החברה המערבית לכלל טיפוס חדש של אישיות.

סגולת ייצוג זו מתבטאת קודם־כל בפרווה שלו.

עד לינקולן הצטיין הסגנון הריטורי המופתי בצחות המליצה, בציטטים ממקורות קלאסיים, ביכולת להוליך שבי את הרגש והדמיון בשפת־משלים ובעושר של אסוציאציות. סגנונו של לינקולן הוא ההפך מזה. פשטות, בלתי־אמצעיות והקף הראיה מאפיינים את מחשבתו. מכאן גם הבהירות והפשטות האפייניות לדרך דיבורו. אין בנאומיו קישוטי־יתר גם לא התגדרות ביכולת מליצית. כוח השפעתם של דבריו נובע מכנות השקפותיו. ויפה אומר הלורד ברייס ש„השכל הישר היה חלק מגאוונו“; כי על כן עצם מהותו של השכל הישר היא בכושר לראות את המהותי והבסיסי שבבעיות המעשיות. היה לא־לִידו לחוש את הלך־הרוח של האדם הממוצע ולדעת כיצד ועד היכן יוכל להדריך ולקדם את דעת־הקהל. כך נוצר יופי חדש של ביטוי לשוני, שפת העם עולה לדרגה של מכשיר ביטוי קונקרטי — ועם זאת חגיגי, רגשני ובהיר.

גם הפרגמטיזם של לינקולן היה טיפוסי לשכבות העממיות. היו בו גמישות וחוסר דוקטרינאריות שמעולם לא ירדו לדרגת אופורטוניזם. היה בו מן הראיה החיונית של אנשי המערב, של עולם חדש השרוי בתנועה תדירה שהמסורת עדיין לא הספיקה להתגבש בו. ועוד יותר בלט לעין היעדר כל „פזוה“ והיעדר כל התחשבות במעמד־הוא. הוא לא ידע מעולם „כמה חשוב להיות חשוב“. קנה־המידה היחיד שבו העריך את הזולת היה ערכו הפנימי של הזולת. לגביו לא היתה השווינות השקפה כי אם גישה טבעית לחברה ולאדם. היתה בו צניעות הנובעת לא מחוסר בטחון פנימי כי אם מרגש הסולידריות עם האדם. משום כך גם נכון היה בנפש חפצה להקדיש מזמנו לכל הבא אליו, ללא הפליה, כל זמן שחש כי אמנם ענין דוחק לו לזולת אליו.

היו גשיאים ומנהיגי ציבור שבהשקפותיהם השוויניות היו קיצוניים יותר ממנו.

אבל ערכו המיציג של לינקולן איננו בהשקפתו אלא בהוויתו. הענווה והרגש האנושי שגילה כמנהיג במלחמה ללא תקדים, שרשיהם עמוקים מאלה הנעוצים באידיאולוגיה. הם נובעים מחווית הסולידריות עם כל בני־האדם, מן ההזדהות עמם. הזדהות זו מבוססת על ראיית הטראגיות של חיי האדם. עתים השתלטה הרגשה זו על לינקולן ועתים מצאה לה פורקן בהומור, בהלצה ובדבר חידוד שהדהימו את המשכילים בני־זמנו.

סולידריות זו ושוויונות אינסטינקטיבית זו הן יסוד בתפיסת הדמוקרטיה שלו. אם אמר ג'פרסון, „טוענים שאין האדם מסוגל לשלוט על עצמו; כיצד אפוא ישלוט על אחרים?” הנה לינקולן מוסיף בפשטות: „כשם שלא הייתי רוצה להיות עבד, כך גם לא אוכל להיות אדון”.

לינקולן לא היה איש האידיאולוגיה. הוא נרתע מפני קנאותם של רודפי־צדק ויודעי־אמת המוכנים להקריב את היש למען האמת שלהם. מהרבה בחינות היה שמרן. מעולם לא הצטרף לתנועה קיצונית, בין דמוקרטית, בין מוסרית, כתנועה לאיסורה הגמור של העבדות. הדמוקרטיה־שלמעשה היתה לגביו הצורה הטבעית לחברה של בני־חורין. היא היתה מובנת־מאליה, מושכל שאינו ניתן לעירעור ונקודת־מוצא לכל מחשבתו ופעולתו. במסגרת זו היה לינקולן פרגמטי וזהיר. אך גם אם עמדה זו מורה על מזג שמרני, הנה מעולם לא היה לינקולן אופורטוניסט. כל פעילותו ומנהיגותו היתה מושתתת על ערכים מוסריים כלל־אנושיים, שהיו בעיניו הכרח חיוני לעצם קיומם של החיים הטובים. לגביו התבטאה משמעות הלאומיות האמריקאית בחיובו של בסיס מוסרי אוניברסלי זה. מתוך כך התנגד לטישטוש הבעיה המוסרית של העבדות או לפשרה אתה על בסיס של אדישות. ואם נמנע לינקולן מלשפוט את מחזיקי־העבדים ולטפול עליהם אשמה אישית, מתוך שראה את כוח המסיבות ושרשרת הגורמים ההיסטוריים שקישרו למערכה זו של שיעבוד וניצול, הרי מצד שני סירב להתפשר אתם על התפשטותה של העבדות ובכך נעשה אחד מגורמי פרישתו של הדרום ומגורמיה של מלחמת־האזרחים. בכל אלה היה לינקולן מיציג את המוניה־עם לא כסתגלן המבקש לרכוש פופולריות כי אם כמנהיג ההולך לפנייהם צעד־צעד, תוך שהוא שומר על קירבתו אליהם ועל מגעו אתם, מבין לנפשם ועם זאת מורה להם את דרכם לאור ציווי מצפוננו שלו.

המעמד ההיסטורי

תיארת למעלה את קווי־היסוד בדמותו של לינקולן הגיבור. אף אחד מן היסודות האלה אין בו כדי ליצור את הדמות ורק כולם יחדיו, בהתקשרם בסיטואציה היסטורית חדפעמית, העלו לפנינו דמות בעלת משמעות סמלית ומופתית. טבעי היה הדבר שהדמוקרטיה האמריקאית תבחר לה את גיבורה מתוך שורות העם. טבעי היה גם שהתודעה הלאומית תאשר את בחירת הדמוקרטיה ותעלה לדרגת סמל לאומי אדם שהעם ראה בו גיבור. ושינגטון, אבי הרפובליקה וגיבורו של דור מיסדיה, מת לפני תחילת המהפכה

הדמוקרטיה, וגם אם נעשתה אישיותו האריסטוקרטית נושא להערצה הנה דמותו לא הייתה שרשים בקרב המון-העם. גם ג'פרסון, אף שהיה מיסדה של התנועה הדמוקרטית בארה"ב, לא כבש את דמיונו של העם. הדמוקרטיה הסוערת והפרימיי-טיבית של המאה הי"ט לא יכלה למצוא את בבואתה באישיותם ובסגנון חייהם של אלה.

היו, אמנם, עוד מועמדים למעמד לאומי יצגני. במערב, מעבר להרי האליגאנים, עורר ג'קסון רגשות של נאמנות קנאית. הוא היה לא רק איש-המערב כי אם גם גיבור-מלחמה מהולל וכן גם מנהיג הדמוקרטיה הרדיקלית. אולם דווקא סיעתיות זו ואפיו המערבי ההפגנתי מנעו אותו מהגיע למעמד לאומי יצגני. אישיותו היתה נטולה ממדים של עומק, סוערת, גלויה וחד-משמעית. אולם על הכל חסרו כל האישים הללו את הגורם היסודי לגיבושה של דמות גיבורית, את הסיטואציה של משבר גורלי שבו עצם קיומה של האומה נתון בסכנה.

את הגורם הזה סיפקה מלחמת-האזרחים. כל פעילותו המדינית של לינקולן, מתחילתה ועד סופה, נעה במסלול זה של הכרעת גורלה של האומה. עצם גורליות הבעיה, שיעור הקרבנות, עומק ההרגשות של שנאה, קנאות וגבורה, שיוו למנהיגותו הלאומית משמעות היסטורית שלא היתה כמותה בדבריימייה של ארה"ב.

אולם משמעות זו לא היתה מובנת-מאליה. היא לא נוצרה בהכרח מתוך מהלך המאורעות הפוליטיים. המאבק על קיום האיחוד קנה לו משמעות זו של הכרעת-גורל לדורות-יבואו רק במידה שהמוני העם נתעוררו לראות בו את מלחמת-הם לחיים או לכליה, רק במידה שראו בו מלחמה הכרחית, בלתי-נמנעת וחדורת משמעות על קיום תקוותיהם ושאיופיהם הנעלות ביותר.

המלחמה נגד העבדות כשלעצמה לעולם לא היתה מעמידה משמעות כלל-לאומית וכלל-חברתית מעין זו. רק במידה שנקשר גורלה של אחדות הרפובליקה בגורל הדמוקרטיה ושניהם יחד נתקשרו בבעיה של המאבק נגד העבדות, קנתה לה פרשה זו אותה משמעות עליונה.

גדולתו האמיתית של לינקולן אינה מתבטאת בכך שהצליח להנהיג את הצפון המפולג והמסוכסך לקראת הנצחון. סוד מנהיגותו טמון ביכולת לשוות משמעות כלל-לאומית למאבק עם הדרום. אולי לא הודגש כראוי כי עצם עלייתו לדרגת מנהיגות לאומית מאז 1854 קשורה ביכולתו להצביע על המהותי שבמאבק זה נגד התפשטות העבדות. הוא הראשון בנשיאיה של ארצות-הברית שהגיע למעמדו הרם בלי מנגנון מפלגתי, בלי קריירה מדינית ממושכת, בלי תהילה של מצביא גייסות, פשוט מתוך כשרו האינטלקטואלי להבהיר לכל שדרות העם את הבעיות האמיתיות שבמחלוקת זו על העבדות, ולהבהירן בצורה פשוטה ומשכנעת שעם זאת לא ויתרה על עומק הראייה ועל ביסוסה המוסרי.

מנהיגות אינטלקטואלית זאת לא הצטמצמה בחשיפת המחלוקת לאמיתה; היא באה על ביטויה גם בכשרונו האינסטינקטיבי לנקוט קווים של פעולה מדינית שיאחדו את הצפון המשוסע ולא יפצלוהו. מטרה זו השיג עלידי שהעניק משמעות חברתית

למטרה הדמוקרטית ועל-ידי שהצדיק את האיחוד ואת האחדות הלאומית ברעיון היעוד האוניברסלי של הדמוקרטיה האמריקאית. זאת היא משמעותם של הוויכוחים המפורסמים עם דוגלאס ושל שאר הכרזותיו לפני תחילתה של מלחמת-האזרחים. הוא קשר את בעיית התפשטותה של העבדות והזכות לפרישה בבעיית המשך קיומה של החברה החפשית. ולאחר פרישתו של הדרום שוב היה זה לינקולן שנתן משמעות כלל-אנושית לשאלת המשך קיומו של האיחוד ולזכות ההכרעה הדמוקרטית לקבוע את צורת הממשל.

„הבעיה של זכות הפרישה“, אמר בדברו הראשון אל הקונגרס, „איננה נוגעת בגורל ארצות-הברית בלבד. היא מעלה כלפי כל משפחת האדם את השאלה אם רפובליקה תחוקתית או דמוקרטיה, שלטון העם על-ידי העם, מסוגלים לעמוד בעינם כנגד מתנגדיהם מבית.

„התמודדות זו, מעצם מהותה היא התמודדותו של העם. מצד האיחוד זהו מאבק המכוון לקיים בעולם אותה צורה ואותו תוכן של מימשל שראש מטרתיהם להשביח את מצבם של בני-האדם — לסלק ולהסיר מעמסות מלאכותיות מכתפי הכל; לפלס לכל את הדרכים לחיפושם ראויים-לשבח; לתת לכל ראשית ללא אזיקים וסיכוי הוגן במירוץ החיים“.

האצלה זו של משמעות כלל-אנושית על מלחמת-האזרחים באה כמובן על ביטויה הקלאסי בנאוים-גטיסבורג, וכאן נרשה לעצמנו לצטט את פתיחתו:

„לפני שבע-ושמונים שנה כוננו אבותינו על היבשת הזאת אומה חדשה שהורתה בחירות וכל-כולה קודש להנחה שכל בני-האדם נבראים שווים. „עתה נתונים אנחנו במלחמת-אזרחים גדולה המעמידה במבחן את השאלה אם אותה אומה, או כל אומה שפך הורתה ולכך התקדשה, תוכל להאריך ימים“.

חשיבות מעמדו ההיסטורי של לינקולן נובעת מאותה משמעות היסטורית עליונה שהוא עצמו האצילה על המאבק. בהמשך המלחמה נתגלו בלינקולן עוד סגולות שעשאוהו אחד מגדולי המדינאים בהיסטוריה החדשה. עם קרוב המלחמה אל קצה רוממו סגולות אלו את לינקולן בעיני הציבור לדרגת מנהיג דגול ונערץ והקנו לו יחס כבוד מכל עבר. אולם הזוהר שבדמותו של לינקולן לא בא לו מסגולותיו האינטלקטואליות ומפשרו כמדינאי ומנהיג עממי אלא מייחוד אישיותו ואפיו.

גיבור על שום מה?

עממיות אישיותו של לינקולן אינה אלא צד אחד בתמונה. לינקולן לא היה איש רגיל גם לא טיפוסי אלא שונה מרוב בני-זמנו ומרוחק מהם. על אף היותו איש-רעים ונוח לבריות, בודד היה ומסוגר בתוך עצמו. רק עצבות שנתגלתה לבני-זמנו חשפה לעתים את התהומות שבלבבו. הרגש האנושי, הצניעות והענווה, יחד עם תבונה וראייה חודרת והגינות, נבעו מתוך מעמקים נסתרים של אישיות

מקורית ונדירה, שפמו עומדת היתה מחוץ למרקחת השעה גם כשהיה פועל בתוכה בכל כוחותיה, ומתוך כך אפפוהו באור של מיסתורין. היסוד האחרון ברקימת דמותו ההיסטורית של לינקולן היה מותו ביד רוצח קנאי. לא הרצח כשלעצמו כי אם התאמתו עם מהלך המאורעות היא שהוסיפה ממד מיתי וגיבורי לתמונת חייו.

מידות של דראמה קלאסית שולטות בחייו של לינקולן. לראשונה מופיע הגבור על בימת ההיסטוריה עם תחילת המאבק על גורל הרפובליקה והדמוקרטיה. כתום המאבק ועם נצחון האידיאל אשר לו הקדיש את חייו מסתיימים גם חיי הגיבור, ודומה כאילו המסך יורד לאחר שנשמע הטקסט כולו.

גם אלה שביקשו לגלות את לינקולן ה"אמיתי" ולהרוס את דמותו הגיבורית הודו, אחרי ככלות הכל, בייחודו החדפעמי. דבר זה נכון במיוחד לגבי היסטוריונים מתקדמים כגון בירד, פרינגטון, גבריאל והופשטאטר. התנגדותם העקרונית לפולחן הגיבור והאישיות מקורה בדטרמיניזם ההיסטורי שלהם, בגישה סוציולוגית או פסיכולוגיסטית או אף מרקסיסטית-כביכול. יסוד הגדולה החדפעמית והערפיות האמיתית, כפי שהן מתבטאות בפולחן הגיבור, מאיים להרוס את הסכימה של הסיבתיות ההיסטורית. ההיסטוריונים הללו הדגישו את דבקתו של לינקולן במוסכמות, את חוסר מקוריותו הרעיונית, את תמימותו ואפילו את שמרנותו בשאלות הכלכלה והחברה של תקופתו וארצו. הם ביקשו להוכיח עד כמה היתה אישיותו של לינקולן מוצר של הספר המערבי ודפוסי הקפיטליזם האגרארי של סביבתו. הם הדגישו את ערמומיותו של לינקולן כפוליטיקאי וטכסן והצביעו על השימוש שעשה בעסקי פוליטיקה מפלגתיים, קנוניות בין-מפלגתיות וחסיו. אך עם כל זאת מודים הכל שאין אלה כי אם חלק מן האמת וכי חייו של לינקולן יש בהם משום בשורה לאנושות.

הופשטאטר, באותה מסה שהזכרנו, מסכם בזו הלשון את הערכתו למיתוס הלינקולני:

"בכך אולי טמון קנה-המידה הטוב ביותר לגדולתו האישית של לינקולן במעגלות האדם — שהשלטון טיהרו ולא נסך עליו שיפרון. הפרוזה הגדולה של שנות נשיאותו שופעת מתוך נפש שלמדה ענווה. נקיותו הגמורה של לינקולן מרגשות של סינה אישית... ריחוק-הדעת האנושי שלו, הרגשת-החיים הטראגית שלו, אין להם אח ודוגמה בהיסטוריה המדינית".

אחרים, שאינם נאלצים להיאבק עם עצמם כדי להודות בגדולה החדפעמית, ציירוהו בכל שלל-צבעיה של גדלות. מוריסון קורא לו, "רבים של בני-אדם", וכך הוא מסכם את אישיותו: "דומה היה שקלט אל קרבו את כל הסגולות הגדולות של האמריקאים הגדולים שלפניו בלי מומיהם... וצירפם עם נדיבות-רוח משלו".

הלורד צ'ארנווד, שראה בו אחד מענקי ההיסטוריה ומגדולי המדינאים של העת

החדשה, מדבר על „אותה בלתי־אמצעיות ילדותית ותמימות החזון שרק גדולי־הגדולים שומרים עליהן אחרי שחרימיהם“.

ההיסטוריונים מאשרים אפוא את משפטם של בני־זמנו שהכירוהו מקרוב. ג'ון היי, מי שהיה מזכירו הפרטי ולאחר־מכן דיפלומט ומדינאי מנוסה ושקול, אפילו ציני כלשהו, ראה בו את האישיות הגדולה ביותר מאז ישוע הנוצרי. וולט ויטמן קרא לו „הנפש המתוקה והחכמה שבכל הזמנים ובכל הארצות“. אף אמרסון, שפרבים מבני העילית המשכילית חשד תחילה באותו בן־עם מחוספס, בהמשך הזמן הכיר יותר ויותר בגדולתו. בשנות ה־70 כינה אמרסון את לינקולן, במסתו „על הגדולה“, כ„הגדול באמריקאים, אדם שמסוריות וחכמה התמזגו בו לכלל שלמות אחת... לבו היה רחב כעולם אך לא היה בו מקום להכיל זכרו של עוול“.

בעימות זה בין דמותו של לינקולן לבין לינקולן ההיסטורי ראינו כי פולחנו האישי מתבסס בראש־וראשונה על רגש ההוקרה והכבוד לגדולתו האמיתית של לינקולן האדם והמדינאי. אך אם מסביר ניתוח זה את מקומו של לינקולן בלב העם, עדיין אין הוא מתרץ את ממדי הפולחן והמיתוס אשר נתרקמו סביבו.

מנהיגות דמוקרטית: מיתוס וממש

מה משמעותו של פולחן־הגיבור ומה הוא מלמדנו על החברה האמריקאית? מעיקרו קיים פולחן הגיבור מתוך הערצה לגדולה אנושית; אולם הערצה זו נובעת מן הצורך לאשר בביטוי טכסי את האמונה כי חיי אדם הם בעלי משמעות. הגדולה הגיבורית כמו באה היא להוכיח שהאדם מסוגל לעצב את עולמו ואת עצמו בהתאם לערכיו וכי אין הוא מניח לתנאים להכניעו ולרדות בו. האמונה בגיבור היא האמונה בקיומה של גדולה זו. פולחן הגיבור הוא בבחינת חיובו ואישורו של הערך הסגולי אשר בחיי אדם. בו ובאמצעותו מגעת החברה לידי גאולה סמלית מן המקריות והעירורן שבהוויה האנושית.

מתוך משמעות זו של הפולחן נובעת הפונקציה החברתית שלו. פולחן הגיבור יוצר נאמנות משותפת ובצדה זוהדות קיבוצית המקשרת את בני החברה ונוטעת בה תודעה של שיתוף ואחידות.

במקרה שלפנינו קם שיתוף זה לא באמצעות הפולחן בלבד, שכן הפולחן הוא שנוצר מתוך מפעל חייו של לינקולן, שכל־כולו מכוון להציל את החברה האמריקאית מהתפוררות ולעורר בה הרגשה זו של שיתוף, אחדות ויעוד. מעמדו כסמל התודעה הלאומית האמריקאית נשען על העובדה האובייקטיבית שהוא יצק תוכן חדש בתודעה הלאומית של עמו וזיהה אותה עם האידיאל של הדמוקרטיה וחברת האנשים החפשים.

אולם המפליא במיתוס ובפולחן של לינקולן הוא בעובדה שזהו מיתוס של הדמוקרטיה ושפולחן לינקולן הוא פולחן של גיבור הדמוקרטיה. אכן, נראה לעתים שהתקופה המודרנית עזינת את התגבשותה של דמות גיבורית. האינדיבידואליזם והאגוצנטריות של בני התקופה, המביאים לעתים לידי גיהיליזם, הקצב המהיר

בתמורות דפוסייה של החברה, חייה האלמוניים, דומה שאינם תנאים ההולמים את הנאמנות הקיבוצית לרציפותו של זכרון. איך אירע הדבר כי דווקא אמריקה, אבי הטיפוס של החברה המודרנית, היא שהעלתה וגיבשה את הגיבור המודרני בה"א הידיעה?

כידוע היתה זו סברתו של טוקוויל שהאינדיבידואליזם השוויני של התקופות הדמוקרטיות מהרס ומכחיד צורות־נאמנות אמיתיות שלידתן בתחושה של שיתוף. על מקומן עולה דמות המנהיג הפריסמאטי או הקיסר, שהוא לבדו מסוגל להציל את החברה מהתפוררותה ומבדידותם הפנימית של בניה.

נראה כי תולדות המאה ה'כ' אישרו את האבחנה הגאונית של טוקוויל. התברה ההמונית של מאתנו אינה יכולה לשאת את סגנונם של דפוסי חייה. היא מוסרת את ריבונותה ומפקידה את חייה בידי המנהיג הפריסמאטי כדי להינצל מחירותה, מבדידותה ומן האנרכיה הפנימית והחיצונית. אולם ה"קיסרים" של תקופתנו אינם גיבורים "גיבוריים". קוסמים הם ועושי־להטים כאותו קוסם בסיפורו של תומאס מאן, המהפנט את קרבנותיו ועושה אותם רובוטים. מנהיגים אלה מתקיימים הודות לכניעה מוחלטת של עצמיות בני החברה לרצונו של האחד.

אולם עצם קיומן של דמויות גיבוריות כגון לינקולן, גאנדי, מאסאריק ואחרים מוכיח כי טוקוויל לא הבדיל כראוי בין הדמוקרטיה לחברה ההמונית. סבור היה כי תהליך התפוררות החברה, האפייני לחברה ההמונית, כוחו יפה גם לגבי הדמוקרטיה. זהות זו איננה הכרחית.

יסוד־הימצור לקיומה של דמוקרטיה הוא עקרון הנציגות והמימשל הנבחר, ובסיסו הערפי של משטר זה הוא ברעיון של כבוד האדם. בכל הזמנים ובכל החברות, ביחוד בחברות דמוקרטיות חפשיות, תהושת השוויון והחירות האישית משולבת בהוקרת המנהיגות הטבעית. עצם קיומה של הדמוקרטיה היצגנית מושתת על האפשרות למצוא מנהיגות טבעית. כבר העיר הלורד ברייס כי הנאמנות למנהיגות טבעית והערכתה של סגולת המנהיגות מפותחות ביותר דווקא בחברה השוויונית והאינדיבידואליסטית של מערב־ארה"ב, ב"עמק הדמוקרטיה".

אולם לא רק במערב אלא בכל אזורי ארה"ב יצרה השיטה היצגנית על מישוריה השונים — במימשל המקומי, המחוזי, המדינתי והפדרלי — ביקוש מתמיד למנהיגים שהועלו מתוך החברה לדרגות שונות של חשיבות. הסייעתיות ופולחן המנהיגות המקומית, המפלגתית והלאומית אפייניים היו לחייה הציבוריים של ארה"ב יותר מאשר לחיי כל ארץ אחרת.

מנהיגות זו שונה במהותה מזו הפריסמאטית והדמגוגית של המאה ה'כ'. היא עלתה במסגרת מבנה חברתי ומדיני של מימשל יצגני, ובמסגרת זו מילאה פונקציה מוגדרת של ייצוג, גיבוש וניהול פעולה ציבורית תוך כדי עיצוב דעת־הקהל. המנהיג הדמוקרטי עומד במגע מתמיד של מר"מ מתוך תחרות מתמדת עם אחרים, שאף הם נזקקים להכרעתה של החברה. החברה נשארת הרשות האחרונה שאליה הוא חייב לפנות ואותה הוא חייב לשכנע. מכאן שהמנהיגות הדמוקרטית מעשירה

ומעלה את עצמאותו של היחיד, את אישיותו ואת עצמיותו, בעוד החברה מצדה מלווה את עליית המנהיגים ברוח של סקרנות, רצון טוב ותמיכה נלהבת, אשר יש בה מן הרוח הספורטיבית שבהתמודדות בין אלופים.

לא מקרה הוא שמאז תקופת ג'קסון נעשה נשיאה של ארה"ב המנהיג האמיתי של החברה האמריקאית, סמל הרצון הלאומי וגיבור־האומה לשעה. אין זה רק בגלל המבנה היצגני־הפדרלי של הרפובליקה האמריקאית או בגלל המעמד התחוקתי של הרשות המבצעת וסמכויותיה הנרחבות, אלא בגלל העובדה שרק הנשיא הוא נציג התברה כולה, הנבחר במישרים על ידה ואחראי רק לפניה בכללותה. מכאן התהילה, הנאמנות ושימת־הלב שהחברה האמריקאית מעניקה לנשיאה, בו היא משיגה את אחדותה ושיתופה הממשיים והסמליים. גדולה פונקציונלית זו של הנשיא כמנהיג האומה היא המסגרת הסוציולוגית של הדמות הגיבורית של לינקולן. מסגרת זו מילא לינקולן ברוחו ובאישיותו בסיטואציה היסטורית שהעמידה במבחן את ערכיה לא פחות מאשר את אשיות החברה האמריקאית.

בלינקולן מצא רעיון המנהיגות הדמוקרטית את התגלמותו המופתית. לינקולן היה נציג העם במלוא מובנו של המושג: אחד מהם, קרוב לרוחם ונאמן לצרכיהם, ובתוך כך היה מנהיג האחראי רק לפני מצפונו שלו, נשען רק על כוחותיו שלו. כמורה־דרך נתן משמעות חדשה ללאומיות האמריקאית בהשתיתו את האחדות הלאומית על אידיאל הדמוקרטיה והחברה החפשית. כמדינאי ומנהיג מלחמתי הוכיח כי דמוקרטיה וריכוז הכוח לשעת־חירום אינם סותרים זה לזה. בקריירה שלו הוכיח את צידקת האמונה בשלטון העצמי של העם ובשוויון החברתי כבסיס למנהיגות טבעית. ועל הכל הוכיח כי חירות ושלטון, מוסר וכוח יכולים לדור בכפיפה אחת וכי השלטון איננו משחית בהכרח. הגה, אפוא, כמופת של מנהיגות דמוקרטית נעשה לינקולן גיבור האומה האמריקאית והדמוקרטיה כאחד.